

Batanov O. V. The doctrine of modern unitarism: problems of formation and realization

The conceptual problems of the formation of the national doctrine of unitarism are covered. Recognizing the fact that the most multifaceted and complex problem is the establishment of the optimal form of government in Ukraine, it is proposed to introduce a separate vector in national constitutional science and education. In spite of the fact that in the field of political and legal science in general and modern constitutionalism, the issue of unitarism is quite actively discussed by scholars, scientists, politicians and public figures, the scientific knowledge in this field remains extremely controversial and fragmentary.

Analyzing the complex of essential and substantive characteristics of unitarism as a phenomenon of modern constitutional law, outlines perspective directions of development of the unitarian doctrine. The synergistic connection between the theory of modern unitarism, the principles of unitarity of the state territory and the fundamental institutions of political-legal and state-administrative life of modern unitary states is shown. It proves that the unitary system is not only one of the important components of the process of achieving the tasks, goals and functions of most modern states, but also an immanent feature and strategic element of the mechanism of exercising their sovereign rights.

Considering that unitarism is a multidimensional socio-political and constitutional phenomenon: it is an idea, a theory, a scientific direction, and a global social and constitutional practice, and a constitutional form of the existence and functioning of territorial communities, and the historical state of national statehood and Ukrainian regional civilization, and the form of realization of national identity and citizenship, etc., concludes the relevance and necessity of forming a unitarianist discourse in modern constitutional law science and education.

In the opinion of the author, consistent conceptualization and institutionalization of the unitarianist doctrine will allow us to understand the deep processes that determine the emergence of the phenomenon of national unitarism, testify to the enormous civilizational role and axiological, ontological, epistemological, functional and psycho-logical features in the course of its political structuring, formation of market economy relations, implementation of eco-humanistic national security and defence.

Keywords: unitarism, unitarian, territory, state, state system, unitary system, administrative and territorial system.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-6

УДК 340.111.5

*Світлана Василівна Бобровник,
завідувач кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор*

**ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО КОМПРОМІСУ
ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Постановка проблеми. Характеристика сучасного суспільства як певним чином організованої соціальної системи та упорядкованої взаємодії суб'єктів підвищує значення антропологічних чинників його функціонування. Основу цих чинників складає природа людини як соціальної істоти у різноманітних її проявах. Важливими аспектами цієї природи є взаємодія індивідів, можливість реалізації суб'єктивних інтересів та наданих можливостей, усвідомлення межі прав і необхідності гарантування можливостей інших суб'єктів добровільним виконанням обов'язків, знаходження засобів і шляхів подолання протиріч, що виникають у процесі комунікації суб'єктів суспільних відносин.

Протиріччя у суспільстві, боротьба між соціальними групами та конфліктність суспільних інтересів підвищують значення та актуальність соціального компромісу, здатного забезпечити стабільність та упорядкованість людської поведінки, формування певних рівнів організації соціуму, забезпечення системності соціальних інститутів.

В умовах суттєвого підвищення значимості держави як засобу забезпечення узгодженості суспільних процесів та права як засобу відображення, закріплення, гарантування та відновлення

суспільних інтересів актуалізуються проблеми дослідження правового компромісу. Необхідність його доктринального аналізу є закономірною вимогою, що постає в суспільствах, що стали на шлях побудови демократичної, соціальної, правової держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує, що проблема правового компромісу є малодослідженою в теорії права. Вона була предметом наукового пошуку представників філософії права (П. Рікер, В. С. Нерсисянц, А. В. Поляков, О. А. Пучков), соціології права (Б. І. Краснов, Дж. Тернер, Р. Дарендорф, А. Г. Большаков, М. Смелзер, В. В. Костицький), політичної теорії держави (Г. Спенсер, Т. Парсонс, Л. І. Найденова, Ю. Хабермас). Однак, з'ясування ролі правового компромісу у забезпеченні прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності залишається малодослідженою на доктринальному рівні.

Метою статті є з'ясування становлення доктринальних уявлень щодо правового компромісу, його аналіз у сучасній теоретичній науці та філософії права та визначення ролі у забезпеченні прав людини.

Основні результати дослідження. З'ясування природи та сутності правового компромісу, на нашу думку, можливе лише на основі з'ясування особливостей соціального компромісу, різновидом якого є правовий.

Компромід (від лат. *compromissum*) є угодою, що досягається на засадах взаємних поступок [1, с. 558]. Уперше термін «компромід» запровадив у наукові дослідження О. Конт, який вважав, що без досягнення компромісу у суспільстві немає можливостей для його розвитку, оскільки суспільні відносини, знаходячись як у статичності, так і у динаміці, потребують узгодженості для нормальної їх реалізації. Така узгодженість, а іншими словами консенсус, побудована на принципах взаємодії різноманітних типів та рівнів, гармонії частин та цілого і спрямована на забезпечення інтересів учасників суспільних відносин [2, с. 139].

Становлення поняття «соціальний компромід» є результатом узагальнення ідей, обґрунтованих вченими минулих часів.

Уже в античній філософії було закладено фундамент для дослідження компромісу як одного з основних елементів досягнення суспільного блага та побудови ідеального суспільства [3, с. 126-147]. Її представники, досліджуючи моделі ідеального суспільного ладу, звертались до проблем інтеграції суспільства, поєднання його різноманітних елементів, стабільності та ефективності функціонування держави, а також засобів досягнення суспільного компромісу. Античні дослідники запропонували низку ідей, які й сьогодні мають свою цінність. Можна стверджувати, що античні філософи розпочали дослідження політичного устрою держави, її режимів правління та їх засобів, що забезпечують досягнення суспільної згоди, зокрема категорії «компромід». Проте вони ще не наводили визначень компромісу, консенсусу, інтеграції, згоди, а тільки розглядали їх у межах загальних категорій «цілісність» та «єдність».

Представники середньовіччя та епохи Відродження продовжували дослідження компромісу як однієї із засад функціонування суспільства, збагачили концепції Платона та Арістотеля, навели свої оригінальні ідеї. Проте, в дусі ідей античних філософів, вони розглядали компромід не як самостійну категорію, а як елемент того чи іншого засобу формування держави та суспільства – або примусу чи насильницького компромісу (Н. Макіавеллі), або християнських догм (Ф. Аквінський). Вони не спромоглися піднятися до оцінювання компромісу як однієї з визначальних засад встановлення демократичного режиму в суспільстві.

Завдяки працям представників Нового часу компромід почав набувати значення самостійної наукової категорії та характеризуватись як одна із засад встановлення та функціонування демократичної форми політичного режиму.

У поглядах Т. Гоббса простежуються ідеї встановлення компромісу через демократичні процедури, коли меншість підпорядковується волі більшості. Проте Т. Гоббса скоріше можна віднести до прихильника теорії насильницького, ніж демократично-суспільного консенсусу [4, с. 201].

На відміну від Т. Гоббса, інший видатний представник Нового часу Дж. Локк послідовно відстоює теорію суспільного компромісу, яку взяв за основу проекту правової держави, що ґрунтується на суспільному договорі [5, с. 319].

Ш. Монтеск'є розглядає компромід у ракурсі політичної згоди між гілками влади. Так, Ш. Монтеск'є, з одного боку, висуває ідею взаємного стримування гілок влади. З іншого – зазначає, що держава повинна бути ефективно діючим механізмом, у межах якого виникає необхідність узгодження дій різних гілок влади. Таке узгодження досягається за допомогою взаємних поступок [6, с. 289-295].

Ідеї просвітників Нового часу щодо призначення категорії «компроміс» стали методологічним підґрунтям для дослідників Новітнього часу та сьогодення при опрацюванні проблеми суспільної згоди [7, с. 364-375]. Сучасні проблеми дослідження категорії «компроміс» будуються на наступності теорій та ідей попередників-мислителів різних часів і народів, починаючи з часів античності і до сьогодення. У свою чергу, нинішній стан дослідження категорії «компроміс», у тому числі як засади функціонування демократичної правової держави, характеризується ідеями щодо адекватного визначення цієї категорії [8, с. 73].

Тобто компроміс є атрибутом суспільства тільки в силу того, що воно існує. У сутність компромісу закладені демократичні методи, які допомагають досягти згоди в суспільстві та встановити режим розумної безконфліктності й порядку [9, с. 29-32].

Сутність компромісу формується на основі поєднання матеріальної (ціннісно-орієнтаційна та антропологічно-комунікативна сфери буття суб'єктів) і процесуальної (процедурно-режимна та регулятивна сфери буття суб'єктів) складових та полягає у досягненні суспільної згоди ненасильницькими методами, які унеможливають приниження чи знищення одним суб'єктом іншого.

Таким чином, компроміс – це встановлений у формі суспільної згоди та заснований на взаємопоступках засіб остаточного вирішення конфлікту, що має ціннісно-орієнтаційний характер і є засадою формування демократичного режиму в суспільстві.

Особливого впливу соціальний компроміс має на рівні держави, оскільки набирає динамічного характеру, двостороннього зв'язку, є передбачуваним та має правову форму закріплення. Компроміс на державному рівні має подвійну природу – з одного боку, він використовується як засіб попередження та розв'язання конфліктів, з іншого – є відповідним станом функціонування суспільства у державних межах, що є стабільним.

Сучасний етап доктринального аналізу правового компромісу засновується на ідеї залежності цієї категорії від типу праворозуміння. З точки зору юснатуралізму компроміс визначається як елемент живої природи, особливий аспект теорії прав людини та елемент правової матерії. В межах позитивізму соціальний консенсус заперечується, стверджується механічне свавілля та домінування насильницького консенсусу. Відповідно до ідей соціологічного праворозуміння компроміс – це вияв психіки людини та вимога розвитку суспільства, що набирає індивідуально-формалізованих ознак.

Правовий компроміс має інституційний характер, що виявляється у його міжгалузевому характері, забезпеченні динаміки комунікації, необхідності втілення у реальній поведінці, наявності визначеної структури та функціонального призначення, впливові на нормотворчу та правореалізаційну діяльність.

В рамках чинного законодавства можна виокремити два підходи до розуміння правового компромісу. У вузькому значенні правовий компроміс – це типізована процедура досягнення згоди. Іншими словами, в рамках вузького розуміння досліджуються лише процесуально-правові аспекти досягнення узгодження інтересів учасників правових відносин. У широкому розумінні компроміс виступає як правова форма досягнутої згоди (узгоджених воľ) учасників відносин.

Оцінюючи правовий компроміс як стан, що відображає результат досягнення згоди, слід відзначити низку притаманних цьому правовому явищу характерних особливостей, що покладаються в основу визначення його ознак.

Серед характерних ознак, які притаманні саме правовому компромісу, варто виокремити такі:

- правовий компроміс опосередковується правовою формою (нормами права, правовими принципами, правовими процедурами тощо);
- правовий компроміс тягне юридичні наслідки для учасників суспільних відносин, у тому числі й у вигляді застосування до них заходів примусу для забезпечення його реалізації;
- правовий компроміс є однією з визначальних засад функціонування демократичного режиму, адже він є основою легітимації влади;
- правовий компроміс є ефективним засобом упорядкування правових конфліктів;
- правовий компроміс є невід'ємною умовою будь-якої двосторонньої угоди у державах з демократичним ладом.

З урахуванням наведеного, можна зазначити, що правовий компроміс – це опосередкований правовими нормами ціннісно-орієнтований засіб упорядкування конфлікту (в тому числі й правового), який заснований на взаємопоступках учасників суспільних відносин, метою та результатом функціонування якого є стан суспільної згоди і закріплення демократичних цінностей у суспільстві [8, с. 186].

Права людини як компонент правового статусу органічно вплетені в суспільні відносини нормативною формою взаємодії людей, упорядкування їх зв'язків, координації їх вчинків і діяльності, запобігання суперечкам, протиборствам, конфліктам. Процес історичної творчості людини значною мірою залежить від обсягу її прав і свобод, що визначає її соціальні можливості й блага, які забезпечують характер життєдіяльності, систему зв'язків, взаємодій, відносин людей у суспільстві. Тому права людини (цивільні, політичні, культурні, соціальні, економічні тощо), що фіксували її положення у суспільстві, завжди були об'єктом найгостріших класових зіткнень, правових конфліктів.

Роль правового компромісу у забезпеченні прав людини полягає у можливості правового закріплення засобів, що гарантують певний рівень комунікації у сфері можливостей, наданих суспільством чи державою людині. Правовий компроміс є однією із визначальних засад функціонування демократичного режиму, основою легітимації влади, яка є суб'єктом закріплення та гарантування прав людини. Це ефективний засіб упорядкування правових конфліктів у сфері прав людини; правовий компроміс викликає юридичні наслідки для суб'єктів суспільних відносин, у тому числі шляхом застосування примусових засобів до суб'єктів, які не виконують обов'язків чи порушують права інших суб'єктів. Нарешті правовий компроміс є умовою будь-яких правовідносин у сфері реалізації прав людини. Саме досягнення правового компромісу у сфері прав людини забезпечує можливість вирішення виникаючих конфліктів та визначає рівень ефективності діяльності держави в означеній сфері.

Висновки. У результаті здійсненого аналізу правового компромісу встановлено специфічні сутнісні положення самої категорії «право».

По-перше, реальна дія принципу верховенства права забезпечується лише після встановлення справжньої сутності самого права. За допомогою комунікативно-антропологічного підходу можливо встановити концептуальну модель дослідження сутності права, ґрунтуючись на такій фундаментальній категорії юриспруденції, як «правовий компроміс», у межах основних теорій праворозуміння (позитивізму, юснатуралізму та соціологічної юриспруденції).

По-друге, на основі критичного аналізу сутнісних категорій позитивізму та юснатуралізму можливо стверджувати, що категорії воля, свобода, рівність та справедливість не є абсолютними цінностями, на підставі яких можна пізнати справжню природу права. Щодо соціологічної юриспруденції, то у її межах відсутні постійні цінності, які могли б відображати сутність права.

Нарешті діалектичний зв'язок права полягає у тому, що воно посилює конфліктність взаємоіснування і водночас є засобом регулювання та розв'язання різноманітних суперечностей. Звідси правовий компроміс є конкретним станом правової реальності.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпін'я : ВТФ Перун. 2007. 1736 с.
2. Труєвцева С. С. Трактовка консенсуса у О. Конта // Социологические исследования. 1994. № 11. С. 139-141.
3. Цицерон Марк Тулий. Диалоги. О государстве. О законах / пер. с лат., изд. подгот. И. Н. Веселовский. М. : Наука, 1966. С. 126-147.
4. Гоббс Т. Избранные сочинения в 2-х т. М. : Мысль, 1964. Т. 2. 750 с.
5. Локк Дж. Сочинения в трех томах. М. : Мысль, 1985. Т. 1. 622 с.
6. Монтескье Ш. Избранные произведения. Госполитиздат, 1955. 799 с.
7. Парсонс Т. Общий обзор // Американская социология. М. Прогресс, 1972. С. 364-375.
8. Бобровник С. В. Компроміс і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу. К. : Юридична думка, 211. 384 с.
9. Новікова М. До питання правокompromісної теорії гармонізації суспільних відносин // Право України, 2006. № 1. С. 29-32.

References

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. Kyiv, Irpin : VTF Perun. 2007. 1736 s.
2. Truevtseva S. S. Traktovka konsensusa u O. Konta // Sotsyolohycheskye yssledovanyia. 1994. № 11. S. 139-141.
3. Tsytserson Mark Tulyi. Dyalohy. O hosudarstve. O zakonakh / per. s lat., yzd. podhot. Y. N. Veselovskiy. M. : Nauka, 1966. S. 126-147.
4. Hobbs T. Yzbrannyye sochynenyia v 2-kh t. M. : Myisl, 1964. T. 2. 750 s.
5. Lokk Dz. Sochynenyia v trekh tomakh. M. : Myisl, 1985. T. 1. 622 s.
6. Monteske Sh. Yzbrannyye proyzvedenyia. Hospolytyzdat, 1955. 799 s.

7. *Parsons T.* Obshchyi obzor // *Amerykanskaia sotsyolohyia*. M. Prohress, 1972. S. 364-375.
8. *Bobrovnyk S. V.* Kompromis i konflikt u pravi: antropoloho-komunikatyvnyi pidkhd do analizu. K. : Yurydychna dumka, 211. 384 s.
9. *Novikova M.* Do pytannia pravokompromisnoi teorii harmonizatsii suspilnykh vidnosyn // *Pravo Ukrainy*, 2006. №1. S. 29-32.

Бобровник С. В. Доктринальний аналіз правового компромісу та його роль у забезпеченні прав людини

Досліджено особливості становлення уявлень про компроміс у античній філософії, часів середньовіччя, епохи Відродження, періоду Нового часу та сучасній правовій науці. Обґрунтовано поняття соціального та правового компромісу, визначено ознаки цієї категорії. Запропоновано інституційну характеристику правового компромісу та визначено його роль у забезпеченні прав людини.

Ключові слова: право, правовий компроміс, права людини, суспільство, держава.

Bobrovnik S. V. Doctrinal analysis of legal compromise and its role in human rights

Contradictions in society, the struggle between social groups and conflicts of public interests increase the importance and relevance of social compromise, capable of ensuring the stability and orderliness of human behavior, the formation of certain levels of organization of society, ensuring the systematic social institutions.

Given the significant increase in the importance of the state as a means of ensuring the coherence of social processes and law as a means of reflecting, securing, guaranteeing and restoring public interests, problems of researching legal compromise are actualized. The need for its doctrinal analysis is a legitimate requirement that arises in societies embarking on the path of building a democratic, social, rule of law.

Compromise (from the Latin *Compromissum*) is an agreement reached on the basis of mutual concessions. For the first time, the term «compromise» was introduced into scientific research by A. Conte, who believed that without reaching a compromise in society there was no opportunity for its development, since social relations, both in statics and dynamics, need coherence for their normal implementation. Such coherence, in other words consensus, is based on the principles of interaction of different types and levels, harmony of parts and the whole, and is aimed at securing the interests of participants in public relations.

Already in ancient philosophy, a foundation was laid for the study of compromise as one of the basic elements of achieving a public good and building an ideal society. Its representatives, exploring models of the ideal social order, addressed the problems of integration of society, the combination of its various elements, stability and efficiency of the functioning of the state, as well as the means of achieving social compromise. Ancient researchers have proposed a number of ideas that still have value today. It can be argued that ancient philosophers began to study the political structure of the state, its regimes of government and their means of securing public consensus, including the category of «compromise». However, they did not yet specify definitions of compromise, consensus, integration, consent, but only considered them within the general categories of «integrity» and «unity».

Representatives of the Middle Ages and the Renaissance continued to study the compromise as one of the foundations of the functioning of society, enriched the concepts of Plato and Aristotle came up with their original ideas. However, in the spirit of the ideas of ancient philosophers, they viewed compromise not as an independent category, but as an element of a means of forming a state and society - either coercion or violent compromise (N. Machiavelli), or Christian dogmas (F. Aquinas). They failed to address the issue of compromise as one of the defining principles of establishing a democratic regime in society.

The ideas of modern-day Enlighteners to designate the category of «compromise» have become the methodological basis for modern-day researchers and present in the study of the problem of public consent. Modern problems of research of the category of «compromise» are based on the continuity of the theories and ideas of precursors-thinkers of different times and peoples, from the time of antiquity to the present. In its turn, the current state of the study of the category of «compromise», including as a basis for the functioning of a democratic rule of law, is characterized by ideas about the adequate definition of this category.

The essence of the compromise is formed on the basis of a combination of material (value-orientation and anthropological-communicative sphere of being subjects) and procedural (procedural-mode and regulatory sphere of being subjects) components and consists in reaching public agreement by non-violent methods that reduce or impede one subject to another.

Thus, a compromise is an instrument of public consent and a means of final resolution of the conflict, based on mutual concessions, which is of value and orientation and is the basis for the formation of a democratic regime in society.

The role of legal compromise in ensuring human rights lies in the possibility of legally securing means that guarantee a certain level of communication in the sphere of opportunities provided by society or the state to a person. Legal compromise is one of the defining principles of the functioning of a democratic regime, the basis of the legitimation of power, which is the subject of the consolidation and guarantee of human rights. It is an effective means of redressing legal conflicts in the field of human rights; legal compromise causes legal consequences for public relations entities,

including by applying coercive means to entities that do not perform their duties or violate the rights of other entities. Finally, legal compromise is a prerequisite for any legal relationship in the field of human rights. It is the achievement of a legal compromise in the field of human rights that provides an opportunity to resolve emerging conflicts and determines the level of effectiveness of the state's activities in the specified field.

Keywords: law, legal compromise, human rights, society, state.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-7

UDC 340.13

*Anatolii Volodymyrovych Kostruba,
Professor of the Civil Law Faculty of the Educational
and Scientific Law Institute of SIHE Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University, Doctor of Laws, Professor*

COMPONENTS OF THE NORMATIVE ELEMENT IN THE MECHANISM OF LEGAL REGULATION OF CIVIL RELATIONS

Problem statement. Currently, phenomenon of the law as a regulator of social relations is revealed by many sciences beyond the scope of jurisprudence, studying social, political, ethical, aesthetic and other aspects of social life. Being an ideal social phenomenon, but essentially a systematic scope of generally accepted rules of conduct, the law makes it possible to regulate relationships in society and create conditions to meet the needs of all its members. At the same time, in order for the rules of law to be effective the legal system shall have effective means (instruments). Such legal instruments maintain working of a corresponding mechanism for the legal regulation of public relations. Its effectiveness and legal efficiency are achieved by the constituent elements of the mechanism of legal regulation, and the legal norm has been considered as its main element for a long time. However, the synergistic context of development of the modern world's legal system, its organization factor shows a change in the paradigm of perception of the legal norm as a basic element in the regulation of social relations.

Recent research and publications analysis. Many works are dedicated to the study of the mechanism of legal regulation of civil relations, including works of outstanding scientists, in particular O. I. Abramov, O. I. Bobyliev, Yu. Grevtsov, V. V. Dudchenko, V. B. Isakov, N. M. Onishchenko, S. O. Pohribnyi, S. O. Suniehin and others. However, the problem of legal alternative in the regulation of social relations is out of sight of the scientists, since they place greater focus on the legal norm.

Purpose of the article is to theoretically explore the problem of public relations regulators alternative to the legal norm. Change of the focus from the legal norm to the benefit of other regulators of public relations results in rethinking of the components of the legal regulation mechanism. Challenging issues of the legal regulation of social relations, efficiency of its functioning are the object of interest of scientists in various fields of legal science. However, the transparency of this legal category, its interdisciplinary nature, makes it possible to explore its nature integrally, taking into account the potential of other fields of legal science. The introduction of the complementarity principle suggested by N. Bohr in 1927 enabled the author to adequately learn the phenomenon of the mechanism of legal regulation of social relations, its constituent parts by analysis in the mutually exclusive systems. The study of the structure of the legal regulation mechanism requires specification of its elements and causes their structured examination to determine the conditions of occurrence of legal consequences of the reality circumstances and achievement of the corresponding goal of legal regulation. Thus, the study of this theoretical model at empirical heights of the civil law science allowed extending horizon of the concept of this fundamental category in law.

Key results of the study. Analysis of the studies focused on the mechanism of legal regulation of social relations confirms that the mentioned issue is a subject of theoretical studies and was considered within